

HEMELBESTORMERS

Tim Whitmarsh, *Hemelbestormers. Atheïsme in de klassieke oudheid*. Nederlandse vertaling door Rob Hartmans en Carola Kloos. Amsterdam, Ambo/Anthos, 2016, 336 p., ISBN 9789026324581

De auteur, docent Oudgrieks aan de universiteit van Oxford, heeft de reputatie in zijn publicaties toegankelijk en toch academisch correct te zijn. Dat verklaart waarom hij naast docent ook nog schrijft voor *Times Literary Supplement*. En inderdaad, dit boek leest als een antieke trein.

In dit boek neemt Whitmarsh een duidelijke stelling in. Atheïsme is van alle tijden, niet typisch voor de moderniteit. We zullen het nooit weten omdat de schriftelijke bronnen ontbreken, maar misschien, oppert hij, is atheïsme wel even oud als religie, als de mensheid. In elk geval had de antieke wereld geen last van inquisitie.

Het is lang niet zeker of duidelijk wat precies wordt bedoeld met ‘atheïsme’. Als atheïsme betekent dat de persoon die onder dat label valt, het bestaan van ene of gene god ontkent, zijn we allemaal atheïsten, want geen zinnig mens gelooft in alle goden die ooit op het religieuze wereldtoneel verschenen. Vandaar is het nog een grote stap naar het begrip van atheïsme als de leerstelling die het bestaan van alle goden ontkent. Die notie botst frontaal op een even sterke leerstelling, namelijk degene die het religieuze tot een wezenlijke grondtrek van het menselijke bestaan rekent. Daarmee heeft de auteur het echter heel lastig. Het atheïsme is volgens hem geen moderne uitvinding, het resultaat van een eeuwenlange uitzuivering van het denken. Atheïsme is van alle tijden. Het is wél zo dat atheïsme, als kritiek op het monotheïstische geloof, als moreel verwerpelijk en zelfs staatsgevaarlijk wordt beschouwd. Dat verklaart de auteur door het Boek. De religies van het Boek, als ongenaakbare referentie, zetten zelfs de doodstraf op atheïsme en blasfemie. Daarvan had de antieke wereld dus geen last.

Merkwaardig is dat de auteur schijnt te denken dat de moderniteit eigenlijk de verdediging van de religie is, veeleer dan haar ontmanteling. Al helemaal in het begin van het boek kan men lezen “Maar al te vaak meent men dat de religieuze praktijk de normale toestand is die geen uitleg behoeft, terwijl elke afwijking daarvan raar en opmerkelijk wordt gevonden.” (13) Voor zover ik weet hoort Oxford niet tot de Bible Belt en lopen Richard Dawkins en Alister McGrath elkaar daar geregeld op het lijf zonder bloedvergieten. In die zin is de ideologische

stelling van het boek een beetje een slag in water dat er niet eens is. Het kan dus best worden gelezen om zijn informatieve waarde en die is gelukkig aanzienlijk.

Het boek is opgedeeld in vier stukken. De eerste drie behandelen drie opeenvolgende periodes in Griekenland, namelijk de archaische, de klassiek-Atheense en de hellenistische. Het vierde deel gaat over atheïsme en religieuze praktijken in Rome. Telkens biedt de auteur een breed historisch kader om dan heel nauwgezet een rijk palet aan geschriften te analyseren. Het boek vat aan bij de vroegste neergeschreven mythen en eindigt bij de kerstening van Europa. “De komst van het katholieke christendom – christendom gekoppeld aan keizerlijke macht – betekende het einde van het oude atheïsme in het westen.” (296) Het mag werkelijk een huzarenwerk heten om dergelijke studie in een zo leesbaar formaat te schrijven.

Erik MEGANCK (Antwerpen)